

востей, передусім до розумових можливостей кожного. Урок ніби розширює свої межі внаслідок вдалого впровадження диференціації.

Список використаних джерел

1. Братаній О. Проблема дефініцій базових понять у теорії диференційованого навчання // Рідна школа. – 2000 – № 7. – С. 43–45.
2. Запереченко Н.М. Диференційований підхід до навчання // Початкова школа. – 2000. – № 2. – С. 10–12.
3. Ганул О.І. Диференціація навчання // Початкова школа. – 2000. – № 10. – С. 11–13.
4. Корсакові О. Про технологію диференційованого навчання // Рідна школа – 2001 – № 9 – С. 44–46.
5. Менюва А. Технологія індивідуального навчання // Рідна школа – 2001 – № 8 – С. 16–18.
6. Самійленко Л.І. Індивідуальне навчання – урок на завтра // Освіта. – 2000. – 9-16 лютого. – С. 1–2.
7. Ткаченко Л. Впровадження принципу індивідуалізації в навчально-виховний процес початкової школи // Початкова школа – 2003. – № 11. – С. 13–15.

Р. В. Кондратенко,
канд. пед. наук, старший викладач,
Криворізький державний педагогічний університет

НАСТУПНІСТЬ У ВИХОВАННІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ І МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розкриваються питання ефективної реалізації наступності у вихованні відповідальності дітей у дошкільному закладі й початковій школі.

В статье раскрываются вопросы эффективной реализации преемственности в воспитании ответственности у детей в дошкольном учреждении и начальной школе.

The author describes the issues of effective implementation of continuity in the education of responsibility for children in preschools and primary schools.

Постановка проблеми. В умовах зростання ролі особистісної компетентності дітей, їх базових якостей і творчого потенціалу в центр виховного процесу поставлено безперервність освіти, особливо двох суміжних освітніх ланок: дошкільної та початкової.

Запорукою успіху навчання дітей у школі, набуття ними життєвої компетентності є активна взаємодія й співпраця між учасниками педагогічного процесу дитячого садка й школи, завдання яких полягає: в дошкільному закладі – формування готовності дитини до школи (мотиваційної, фізичної, спеціальної, морально-вольової), в початковій школі – адаптація до умов перебування у шкільному просторі. Важливого значення сьогодні набуло виховання відповідальності, як однієї з основних інтегративних якостей особистості дошкільного й молодшого шкільного

віку. Тому проблема наступності з даного питання набуває особливої актуальності.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що розв'язання різноаспектних напрямів наступності між дошкільною й початковою освітою висвітлено в роботах Л. Венгер, Л. Виготського, О. Запорожця, О. Кононко, Д. Ельконіна, Г. Люблінської (психолого-педагогічні основи наступності), Н. Лубенець, С. Русової, В. Сухомлинського, Є. Тихеевої, К. Ушинського (підготовці дітей до навчання), А. Богущ, В. Калініної, Л. Калмикової (розвитку мови), окремих напрямів виховання: Р. Афанасьєва, О. Ароніна (естетичному), Т. Ковальчук, В. Лисенко, З. Плохій, Д. Струнникової (екологічному), С. Колеснікова (музичному), З. Борисової, Л. Дашківської, М. Машовець (трудоному), О. Ткаченко (моральному) тощо.

Водночас, слід підкреслити, що недостатня розробка й висвітлення окремих аспектів наступності, що пов'язані з морально-вольовою готовністю дітей до школи, а саме виховання відповідальної особистості, спонукало нас дослідити цей феномен.

Метою нашої статті стало обґрунтування особливостей здійснення наступності у вихованні відповідальності в старших дошкільників і першокласників.

Виклад основного матеріалу. Для наукового обґрунтування особливостей здійснення наступності у вихованні відповідальності в дітей дошкільного закладу й початкової школи здійснимо аналіз певних наукових джерел.

Відповідно до поглядів Д. Ельконіна, там і тоді, де і коли з'являється орієнтація на смисл учинку, там і тоді дитина переходить у новий віковий період. До цієї проблеми відноситься і проблема готовності дитини до школи. На думку вченого, засвоєння старшими дошкільниками знань й умінь у дошкільному дитинстві включені в ігрову діяльність, і тому ці знання мають іншу структуру. При переході дитини до школи, перш за все, треба звертати увагу на виникнення довільної поведінки – як дитина грається, чи підпорядковується правилам, чи бере на себе ролі? Перевтілення правила у внутрішню інстанцію поведінки – важливий показник готовності [6, с.256].

Забезпечуючи наступність між дошкільною та початковою освітою, учителям перших класів потрібно враховувати той рівень розвитку дитини, з яким вона прийшла до школи. У Базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» відповідальність характеризується як готовність дитини виконувати складні для неї соціально значущі завдання: ініціює відмову від гри на користь важливої для інших праці, виявляє ретельність і кмітливість, не ухиляється від розв'язання проблем, звертається за допомогою, не полишає розпочату справу, а доводить її до кінця, дотримується правила доцільної поведінки, керується здоровим глуздом [1, с.270].

В умовах сучасної особистісно орієнтованої освіти структура відповідальності як базової характеристики особистості старшого дошкільника може мати такі компоненти: пізнавально-світоглядний, емоційно-мотиваційний, діяльнісно-поведінковий, особистісний [4, с.198].

Треба зазначити, що *пізнавально-світоглядний компонент*, який генерується в системі певних поглядів, переконань, морально-етичних норм і цінностей, передбачає:

- знання про основні правила й норми поведінки в соціумі;
- розуміння того, що люди потребують уваги, поваги, захисту, турботи;
- розрізнення основних ознак відповідальності;
- пізнання своїх дій, учинків, слів, самого себе;
- уміння планувати свою діяльність самостійно, передбачаючи результат;
- аналіз причин змін у настрої, вчинків інших людей;
- самостійне забезпечення доцільної поведінки в процесі діяльності;
- вияв відповідних почуттів щодо об'єктів навколишнього світу;
- намагання отримати інформацію про людські стосунки;
- розуміння суті зауважень щодо неправильних дій, учинків, слів;
- використання у своєму мовленні ввічливих слів;
- здійснення адекватної оцінної діяльності.

Емоційно-мотиваційний компонент відповідальності старших дошкільників складається із тих частин, які забезпечують відчуття свободи в прийнятті рішень: наявність емоційного переживання радості успіху від самостійних дій у здійсненні обов'язку перед кимось чи чимось; сформованість позитивного емоційного відчуття результатів своїх вчинків; розуміння емоційного стану іншого через почуття емпатії, толерантності; наявність просоціальних мотивів: мотив допомоги, співчуття; прагнення до вияву свободи, активності.

Усвідомлення себе учасником будь-яких соціальних подій і дій згідно з нормами соціально-моральної поведінки є показниками *діяльнісно-поведінкового компонента* відповідальності. У процесі будь-якої діяльності (ігрової, продуктивної, спілкування, трудової, навчальної) дитина набуває індивідуального досвіду, життєвої компетентності, що допомагає виявляти відповідальність як перед собою, так і перед тими, хто її оточує.

На нашу думку, *особистісний компонент* відіграє особливу роль у становленні відповідальності. Завдяки йому дитина перебуває в стані самовладання відповідальності, що є вищим показником цієї якості.

Відповідальність особистості старшого дошкільника, на нашу думку, є інтегративною якістю особистості, що характеризується самостійно обраним, усвідомленим рішенням виконання певних обов'язків, учинків, дій згідно з соціальними й моральними нормами.

Проблему відповідальності у молодшому шкільному віці розглядали Н. Басюк, З. Васильєва, О. Ковшар, В. Остринська, Л. Славіна, С. Ярікова та ін. Н. Басюк вважає *почуття відповідальності молодшого школяра* є ін-

тегральним особистісним новоутворенням, що виявляється як здатність усвідомлено брати на себе прості навчальні й морально-громадські зобов'язання, чітко їх виконувати й передбачати наслідки власних наближених дій. У структурі відповідальності дослідниця виокремлює такі складові:

когнітивний компонент – це знання та прийняття норм і правил відповідальної поведінки, зобов'язань на рівні групи, соціуму, усвідомлення власних потреб і мотивів поведінки;

емоційно-ціннісний – передбачає наявність ціннісних орієнтацій, що відповідають потребам соціуму, виявляється насамперед через емоційно позитивне сприйняття, суб'єктивне ставлення дитини до навколишнього світу і до себе самої;

поведінковий компонент – передбачає уміння реалізувати знання на практиці, здатність контролювати й корегувати свою поведінку відповідно до норм і вимог суспільства [2, с. 7-8].

Якщо в дошкільному віці відповідальне ставлення дітей формується в процесі дитячих видів діяльності, серед яких значне місце відводиться провідній – ігровій, то в школі провідною діяльністю вважається навчальна. Але, як зазначає Л. Обухова, при переході від дошкільного до молодшого шкільного віку зростає значення гри з досягненням відомого результату (спортивні й інтелектуальні ігри). Гра починає підпорядковуватись навчальній діяльності і має підсобне і, в той же час, суттєве значення [6, с.269].

У сучасному дошкільному закладі активно впроваджуються різноманітні педагогічні технології, які стимулюють прояв відповідальних ставлень у дітей. У технології особистісно орієнтованого спілкування І. Бех виокремлює такі характеристики: позиція «поруч і разом з дитиною», яка враховує її інтереси і права, забезпечує емоційний контакт із нею; тактика спілкування – співробітництво, що ґрунтується на розумінні й прийнятті особистості дитини, забезпеченні умов для прояву її активності, ініціативи, самостійності дій, вибору рішень; оцінна діяльність спрямована на оцінку конкретних результатів діяльності, на надання переваги успішним діям і має в основному позитивний характер. Дитина набуває здатності правильно оцінювати світ і поводитися відповідальніше [3, с. 105]. Технологія І. Беха спрямована на:

- інтимно-особистісне спілкування вихователя з вихованцем;
- моделювання ситуацій вільної, творчої співпраці;
- розуміння, визнання та прийняття педагогом дитини в процесі довірливого спілкування та довірливих стосунків.

Метод проектів у вихованні відповідальності дошкільників забезпечить формування всіх компонентів структури цієї інтегративної якості. Проектна діяльність є засобом прояву самостійної творчої активності дошкільників, спонукає до відповідальних ставлень, до прийняття і виконання рішень. Пріоритетним у ній, на думку С. Ладивір, є створення такого середовища, де дитина почувалася б повним господарем ситуації, а саме:

- вільний вияв активності;
- повна свобода висловлювань;
- активна участь у плануванні діяльності;
- свобода вибору власної участі в кожному окремому випадку [5, с. 5].

Дана технологія забезпечує самостійне моделювання дошкільниками задуму своєї діяльності, визначення власних підходів щодо форм і засобів упровадження задуму, що спрямовує на прийняття відповідальних рішень, учинків і дій.

Доречним є дослідження Г. Цукерман, яка висунула гіпотезу: дитина, співпрацюючи з учителем, не може до кінця самостійно засвоювати нові дії, бо дорослий залишається центром навчальної ситуації. На відміну від такої співпраці, Г. Цукерман пропонує кооперацію з однолітками, що є передумовою формування незалежності від дорослого, прояву самостійності, урахування позиції партнера-однолітка, його поглядів, спонукає до децентрації, а також орієнтованість дітей не стільки на результат, скільки на спосіб виконання своїх і партнера дій [6, с.267]. Колективна співпраця спонукає до прояву свободи вибору, що призводить до взяття на себе відповідальності щодо виконання дій і завдань.

На основі аналізу науково-педагогічної проблеми з питань наступності виділяємо найбільш ефективні методи та засоби організації навчально-виховного процесу вихователями й учителями перших класів, враховуючи специфіку перебування дітей у дитячому садку й школі:

- використання різноманітних ігор в повсякденні й навчальній діяльності (на занятті та уроці);
- впровадження проектної технології;
- систематичне використання художнього слова й міжособистісного спілкування;
- взаємозв'язок усіх провідних видів діяльності в дошкільній і початковій освіті.

Отже, матеріали статті стали спробою обґрунтувати загальні особливості наступності у вихованні відповідальності в старших дошкільників і першокласників. Подальші наукові розвідки вбачаємо в удосконаленні розробки організаційно-методичного аспекту підвищення рівня підготовки педагогічних кадрів дошкільного закладу й школи до здійснення співпраці з означеної проблеми.

Список використаних джерел

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / [наук. ред. та упор. О. Л. Кононко]. – К.: Світич, 2008. – 430 с.
2. Басюк Н. А. Формування почуття відповідальності у молодших школярів: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / Н. А. Басюк. – К., 2005. – 21 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості: [навч.-метод. пос.]: у 2 кн. / Іван Дмитрович Бех. – К.: Либідь, 2003. – Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. – 344 с.

4. Кондратенко Р. В. Різні підходи до визначення змісту та структури відповідальності / Р. В. Кондратенко // Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. праць; [за ред. В. К. Буряка]. – Кривий Ріг: КДПУ, 2005. – Вип. 12. – С.190-198.
5. Ладивір С. Внутрішній світ дитини як проєкція життєдіяльності / Світлана Ладивір // Дошкільне виховання. – 2006. – № 5. – С.4–6.
6. Обухова Л. Ф. Детская психология: теории, факты, проблемы / Людмила Филипповна Обухова. – М.: Тривола, 1995. – 360 с.

*Любар І. Г.,
доцент,*

Криворізький державний педагогічний університет

ВЗАЄМОДІЯ ШКОЛЯРІВ З ПРИРОДОЮ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

В статті порушується питання взаємодії школярів з природою як соціально-педагогічна проблема.

В статье поднимается вопрос о взаимодействии школьников с природой как социально-педагогическая проблема.

In clause the question on interection of the schoolboys with a nature rises as rociaily-pedagogical problem.

Постановка проблеми. Невід'ємною частиною виховання на сучасному етапі є прищеплення молодшим школярам бережного і турботливого ставлення до природи. В останній час в Україні докладається чимало зусиль для налагодження системи екологічної освіти. Зміст екологічної та природоохоронної освіти має забезпечити учням систему цих знань, практичних умінь та навичок, спрямованих на дотримання екологічної та природоохоронної поведінки дітей у природі.

Мислення людей тісно пов'язане з життям природи. Наші давні предки навчалися у природи, наслідували природу. Формування логічного мислення починається з розкриття таємниць життя рослин і тварин. Поступово дитина починає розуміти зв'язки і взаємовідношення в природі, помічати, як природа впливає на практичну діяльність людей.

Аналіз наукових досліджень з проблеми. Спілкування з природою з давніх часів вважалося важливим засобом виховання. Вплив людини на розумовий розвиток, формування моральних та естетичних рис особистості відмічали відомі педагоги Ж.-Ж Руссо, Й. Т. Песталоцці, Ф. А. Дістервейг, Г. С. Сковорода, О. В. Духнович, К. Д. Ушинський та інші. У своїх творах вони розвивають ідею природовідповідного виховання, показуючи, що природа є геніальним вчителем, який пробуджує думку, почуття прекрасного, добра, сердечності, честі, щедрості тощо.

Г. С. Сковорода перший в історії української педагогічної думки й освіти висуває ідею природного виховання. Він вважає, що формування